

ATODIAD 3

TEITL Strategaeth Economaidd Gwynedd a'r Gymraeg

1. PWRPAS YR ADRODDIAD?

- 1.1. Yn yr adroddiad hwn, amlinellir yr ystyriaeth a roddir i'r Gymraeg yn Strategaeth Economaidd newydd Gwynedd. Mae'n adnabod prif nodweddion y berthynas rhwng y Gymraeg a'r economi yng Ngwynedd, ac ar ddiwedd yr adroddiad yn Ffigur 1, yn dangos sut mae'r Strategaeth yn ymateb i'r nodweddion hyn er mwyn cryfhau'r Gymraeg.

2. Y GYMRAEG A'R ECONOMI YNG NGWYNEDD

- 2.1. Ar ddiwrnod Cyfrifiad 2021, roedd 73,560 o bobl (3 oed a throsodd) yn gallu siarad Cymraeg yng Ngwynedd, neu 64.4% o'r boblogaeth gyfan. Mae'n cynrychioli gostyngiad o un pwynt canran o'i gymharu â Chyfrifiad 2011, pan oedd 65.4% o'r boblogaeth yn gallu siarad Cymraeg.¹
- 2.2. Mae'r Arolwg Defnydd Iaith Cenedlaethol, 2012-22, yn ymdrin â'r amllder y siaredir Cymraeg ymhlith pobl sy'n medru gwneud hynny yng Ngwynedd. Dylid nodi mai arolwg yn unig yw'r Arolwg Defnydd, gyda sampl penodol a chyfyngedig o bobl, a bod y Cyfrifiad, mewn cyferbyniad, yn cynnwys y boblogaeth gyfan. Serch hynny, ymddengys fod canran sylweddol o'r boblogaeth sy'n medru'r Gymraeg yng Ngwynedd ddim yn ei defnyddio'n ddyddiol. Roedd y gyfran o siaradwyr Cymraeg yng Ngwynedd a nododd eu bod yn siarad Cymraeg yn ddyddiol, a hynny'n fwy nag ambell air, yn 61% yn 2019-20 ac yn 60% ar gyfer 2021-22.² Mae'r gweithle yn ofod pwysig ar gyfer cynyddu defnydd y Gymraeg – ac yn neilltuoel bwysig i'r sawl nad ydynt yn defnyddio Cymraeg yn y cartref neu mewn rhwydweithiau cymdeithasol beunyddiol.
- 2.3. Edrychodd y Comisiwn Cymunedau Cymraeg ar ddylanwadau economaidd-gymdeithasol sy'n cael effaith ar hyfywedd a bywiogrwydd y Gymraeg yn yr ardaloedd hynny â dwysedd uchel o siaradwyr Cymraeg, gan gynnwys Gwynedd. Mae adroddiad y Comisiwn yn amlygu'r cysylltiadau canlynol rhwng yr economi a'r Gymraeg yng Ngwynedd:
- 2.3.1. Pwysleisir pwysigrwydd strwythurol y diwydiannau hynny yng Ngwynedd sydd â chanrannau uchel o siaradwyr Cymraeg yn weithredol ynddynt, sef amaethyddiaeth, gweinyddiaeth gyhoeddus, addysg ac iechyd, a'r diwydiant adeiladu.

- **Amaethyddiaeth:** 84% yn siaradwyr Cymraeg.
- **Gweinyddiaeth gyhoeddus, addysg ac iechyd:** 74% yn siaradwyr Cymraeg.

¹ Cyngor Gwynedd, *Strategaeth iaith Gwynedd* (2023), Tud. 4. [Ar-lein]: <https://www.gwynedd.llyw.cymru/cy/Cyngor/Dogfennau-Cyngor/Strategaethau-a-pholisiau/Cynllun-iaith/Atodiad-2-Strategaeth-iaith-2023-2033.pdf>

² *Ibid.*

- **Y diwydiant adeiladu:** 74% yn siaradwyr Cymraeg.³

- 2.3.2. Dengys hefyd fod siaradwyr Cymraeg yng Ngwynedd wedi’u tan-gynrychioli yn y categorïau NS-SEC (S. National Statistics Socio-economic Classification) mwyaf breintiedig sef L1, L2 a L3 – galwedigaethau rheolaethol, gweinyddol a phroffesiynol uwch. Mae siaradwyr Cymraeg yn cynrychioli 55% o’r holl bobl yn y categorïau breintiedig hyn yng Ngwynedd – tua 10 pwynt canran yn is na chyfran y siaradwyr Cymraeg ar draws y boblogaeth gyfan yn y sir. Yn ôl y Comisiwn, mae’n adlewyrchu peth “anfantais strwythurol mewn rhai amgylchiadau”.⁴
- 2.3.3. Ar y pegwn lleiaf breintiedig, L14.1 ac L14.2, sef unigolion nad ydynt wedi gweithio erioed ac sydd wedi bod yn ddi-waith yn y tymor hir, ymddengys fod siaradwyr Cymraeg wedi’u tan-gynrychioli o rhyw 10 pwynt canran. Yn nhyb y Comisiwn, “[g]ellir rhagdybio bod y dwysedd is o siaradwyr Cymraeg yn y categorïau sosio-economaidd hyn yn gynnryrch, a hefyd yn cynhyrchu, amgylchiadau llai ffafriol i ddefnyddio’r Gymraeg”.⁵ Mae’n tanlinellu pa mor bwysig yw ehangu mynediad y garfan hon at waith o safon – nid yn unig wrth fynd i’r afael â thlodi, ond i feithrin hyder a chynyddu defnydd iaith y garfan mewn gweithleoedd sy’n defnyddio’r Gymraeg eisoes, neu sydd â’r potensial i’w defnyddio’n ehangach gyda chefnogaeth.
- 2.3.4. Caiff hyn ei ategu gan ddata ar drosglwyddiad iaith yn y teulu. Ar aelwydydd yn y categorïau economaidd-gymdeithasol lleiaf breintiedig gydag un oedolyn neu fwy yn medru’r Gymraeg, mae dwywaith yn fwy o blant yn ddi-Gymraeg yng Ngwynedd o gymharu ag aelwydydd yn y categorïau mwyaf breintiedig.⁶ Yn nhyb y Comisiwn, mae’n “tystio i gloffrwm sosio-economaidd ar allu’r grŵp iaith i’w atgynhyrchu ei hun yn effeithiol dros amser”,⁷ ac i’r perwyl hwn, pa mor bwysig yw lleihau anfantais cymharol yng Ngwynedd er mwyn cynyddu tebygrwydd trosglwyddiad iaith.
- 2.3.5. Mae’r Comisiwn yn adnabod allfudo yn nhrwch ifanc y boblogaeth fel “her economaidd ac ieithyddol strwythurol i gymunedau Cymraeg”.⁸ Bydd maint y gweithlu yn crebachu, yn enwedig ymhlith y sawl sydd â’r sgiliau uchaf, a bydd perfformiad a chynhyrchedd economaidd yn dioddef o’r herwydd. At hynny, bydd heriau recriwtio yn dwysau, a bydd cymunedau’n colli unigolion sy’n medru’r Gymraeg. Mae’r rhesymau sy’n cymell allfudo a mudo dychweliadol yn gymhleth, yn benderfyniadau personol iawn, ac yn cynnwys ffactorau economaidd, cymdeithasol a syniadaethol sy’n torri ar draws ei gilydd. O ganlyniad, mewn adroddiad ar fudoled pobol ifanc gan Ganolfan Gwleidyddiaeth a Chymdeithas Cymru, Prifysgol Aberystwyth, dylid mynd i’r afael â’r pwnc yn holistaidd a gochel rhag “canolbwyntio ar

³ Comisiwn Cymunedau Cymraeg, *Adroddiad Terfynol: Grymuso Cymunedau, Cryfhau’r Gymraeg* (2024), Rhan 2.5., Tud. 22-3 [Ar-lein]: <https://www.llyw.cymru/sites/default/files/publications/2024-08/grymuso-cymunedau-cryfhau-gymraeg.pdf>

⁴ *Ibid.*, Rhan 2.7., Tud. 23-4.

⁵ *Ibid.*, Rhan 2.8., Tud. 23-5.

⁶ *Ibid.*, Tud. 25.

⁷ *Ibid.*, Tud. 24.

⁸ *Ibid.*, Rhan 4.3., 4.16., Tud. 57-8, 69-70.

un neu ddau ffactor allweddol”.⁹ Yn benodol, gwneir y pwyntiau canlynol:

- Er mor bwysig yw cymhellion economaidd fel swyddi, gyrfaoedd a chyflog, dylanwadir ar fudoedd gan ystyriaethau ehangach am fywyd cymdeithasol a phwysau syniadaethol – h.y., y gred fod yn rhaid gadael “er mwyn llwyddo”.¹⁰
- Bod mudo dychweliadol yn ystyriaeth a ddaw’n fwyfwy blaenllaw ar adegau penodol mewn bywyd, ac y dylid trin y 30au cynnar fel cyfnod arbennig o arwyddocaol wrth i bobl feddwl am deulu a “setlo i lawr”.¹¹
- Na ddylid cymryd “arholwyr” yn ganiataol neu anghofio amdanynt wrth ymdrin â mudoedd.¹²

3. POLISI CYNLLUNIO IEITHYDDOL YNG NGWYNEDD A CHYMRU

3.1. Prif nod *Strategaeth Iaith Gwynedd 2023-33* yw “[c]ynyddu cyfleoedd i bob un o drigolion Gwynedd weld a defnyddio’r Gymraeg mewn gwahanol gyd-destunau”. Mae’n gweithredu am y newid hwn trwy bum maes gweithredu:

- **1. Iaith y blynyddoedd cynnar:** Rhoi’r cychwyn gorau i deuluoedd a phlant o ran defnydd iaith, a chryfhau trosglwyddiad iaith yn y teulu.
- **2. Iaith Dysgu:** Sicrhau cyfleoedd i bobl o bob oed i ddilyn cyrsiau trwy gyfrwng y Gymraeg a dysgu Cymraeg.
- **3. Iaith Gwaith a Gwasanaeth:** Cynyddu defnydd a gwelededd yr iaith gyda chyflogwyr, yn y gweithle, a chyda chwsmeriaid.
- **4. Iaith y Gymuned:** Annog defnydd iaith mewn gwahanol gyd-destunau cymdeithasol.
- **5. Ymchwil a thechnoleg:** Cynyddu defnydd a gwelededd y Gymraeg ar fforymau digidol.

3.2. *Cymraeg 2050* yw strategaeth Llywodraeth Cymru i gynyddu nifer y siaradwyr Cymraeg i filiwn erbyn 2050. Mae’r strategaeth yn seiliedig ar dair thema:

- **Thema 1: Cynyddu nifer y siaradwyr** – Trwy addysg Cymraeg, trosglwyddiad iaith yn y teulu a chyfleon i ddysgu’r iaith.
- **Thema 2: Cynyddu defnydd y Gymraeg** – Trwy greu a chynnal cyfleoedd i’w defnyddio, gan gynnwys yn economaidd ac yn y gweithle.
- **Thema 3: Creu amodau ffafriol** – Sicrhau polisiau sy’n cefnogi’r iaith.

Mae’r strategaeth yn pwysleisio cydweithio rhwng cymunedau, sefydliadau ac unigolion, gan gynnwys cyflogwyr.

⁹ Lewis, H., & Cunnington Wynn, L. (2024). *ARFOR, allfudo a’r Gymraeg: Gwersi o ymchwil cyfoes ym maes allfudo i gefnogi gwaith rhaglen ARFOR II*. Tud. 3. [Ar-lein]:

<https://pure.aber.ac.uk/ws/portalfiles/portal/86522827/Adroddiad.pdf>

¹⁰ *Ibid.*, Tud. 3., 10-11, 14-15.

¹¹ *Ibid.*, Tud 4., 12-13.

¹² *Ibid.*, Tud. 4., 14-15.

FFIGUR 1. STRATEGAETH ECONOMAIDD GWYNEDD A'R GYMRAEG

Y GYMRAEG A'R ECONOMI	YMATEB Y STRATEGAETH	BLAENORIAETHAU PERTHNASOL
2.2. Canran sylweddol o'r boblogaeth sy'n medru'r Gymraeg yng Ngwynedd ddim yn ei defnyddio'n feunyddiol.	Mae'r her hon yn gofyn ein bod yn gweithredu i gynyddu gofodau sy'n defnyddio'r Gymraeg yn y cyd-destun economaidd, hynny ymhlith cyflogwyr, yn y gweithle ac wrth ymwneud â chwsmeriaid. Mae cryfhau'r defnydd a wneir o'r Gymraeg yn y cyd-destun hwn yn bwysig am sawl rheswm: ▪ Statws y Gymraeg: Mae cynyddu statws y Gymraeg fel iaith fusnes yn rhoi iddi werth ychwanegol fel sgil yn y gweithle, yn annog mwy o bobl i'w hymarfer a'i defnyddio, ac yn cryfhau cymhelliant rhieni i drosglwyddo'r iaith i'w plant maes o law. ▪ Dilyniant iaith: Parhad defnydd a datblygiad sgiliau iaith wrth symud o un cam bywyd i'r nesaf, yn enwedig o'r ysgol, coleg neu brifysgol i'r byd gwaith. ▪ Defnydd beunyddiol o'r Gymraeg: Mae creu gofodau Cymraeg yn y gweithle yn neilltuoel bwysig i'r sawl nad ydynt yn defnyddio Cymraeg yn y cartref neu mewn rhwydweithiau cymdeithasol beunyddiol, ond yn gallu gwneud hynny ym myd gwaith. Felly, gweithredir i gynyddu defnydd a gwelededd y Gymraeg yn yr economi trwy'r ymyraethau canlynol: ▪ Dylanwadu ar ddefnydd iaith trwy raglenni ariannu busnes a weinyddir gan y Cyngor: Bydd y Cyngor yn gofyn i fentrau adnabod cyfres o ymrwymadau iaith y disgwylir iddynt eu gweithredu wrth dderbyn arian grant. Bydd cwmplas, uchel-gais ac effaith tebygol yr ymrwymadau hyn eu sgorio fel un agwedd o'r cais gwreiddiol – ac, os caiff arian ei glustnodi, bwriedir monitro cynnydd yn erbyn yr ymrwymadau a adnabwyd dros gyfnod y grant. Bydd tystiolaeth o ddefnydd a gwelededd iaith sydd eisoes yn gryf hefyd yn derbyn ystyriaeth ffafriol. ▪ Cynnig Cymraeg: Byddwn hefyd yn annog mentrau i geisio am y Cynnig Cymraeg sef achrediad iaith Comisiynydd y Gymraeg. Mae'n tystio defnydd gynhwysfawr o'r iaith gan gyflogwyr, yn y gweithle ac wrth ymwneud â chwsmeriaid, ac yn cynrychioli fframwaith iaith mwy ffurfiol a chyson. Mae'n benodol ddefnyddiol ar	Blaenoriaeth 1, 2, 4, 5 & 6.

	gyfer y mentrau hynny sydd eisoes yn dangos defnydd a gwelededd cryf o'r iaith ac am dystio hynny'n ffurfiol. ▪ Caffael: Mae Deddf Partneriaeth Gymdeithasol a Chaffael Cyhoeddus (Cymru) 2023 yn rhoi pwyslais newydd ar fuddion cymdeithasol, gan gynnwys y Gymraeg. Bydd y Cyngor yn gweithio i sicrhau fod camau rhagweithiol i ddefnyddio a hyrwyddo'r iaith Gymraeg yn derbyn ystyriaeth priodol fel rhan o osod cytundebau masnachol. Yn ogystal â grymoedd ariannu uniongyrchol y Cyngor, byddwn hefyd yn annog a chefnogi defnydd, gwelededd a hyder yn y Gymraeg trwy rannu adnoddau iaith defnyddiol, megis: ▪ Twlcit recriwtio dwyieithog: Arferion da sy'n cynnig arweiniad ymarferol i gyflogwyr wrth geisio denu a recriwtio unigolion â gwahanol lefelau o hyfedredd yn y Gymraeg. ▪ Ap ARFer: Fframwaith hawdd a hwyliog i grwpiau o staff ddefnyddio mwy o Gymraeg yn y gweithle. ▪ Helo BLOD: Gwasanaeth cyfieithu a chymorth iaith Gymraeg am ddim a gynigir gan Lywodraeth Cymru i fusnesau, elusennau a sefydliadau dielw.	
2.3.1. Pwysigrwydd strwythurol y diwydiannau hynny yng Ngwynedd sydd â chanrannau uchel o siaradwyr Cymraeg yn weithredol ynddynt	Mae'r lefelau cynhyrchiant sylweddol isel a geir yng Ngwynedd yn her hir-dymor i gystadleurwydd a chynaliadwyedd y diwydiannau a geir yng Ngwynedd yn barod, gan gynnwys y diwydiannau hynny a restrir uchod sydd â lefelau uchel o siaradwyr Cymraeg. Oherwydd hyn, blaenoriaeth cyntaf y Strategaeth yw uchafu gwerth ein economi bresennol, h.y., rhyddhau potensial, codi gwerth a chryfhau gwydnwch y busnesau a'r mentrau a geir yng Ngwynedd yn barod. Rydym am weld cystadleurwydd a gwydnwch y diwydiannau hynny sy'n strwythurol bwysig i'r Gymraeg yn cynyddu. E.e., yn y diwydiant bwyd-amaeth, sef y diwydiant â'r gyfran uchaf o siaradwyr Cymraeg yng Ngwynedd (84%), mae'n cynnwys: ▪ Cytundeb Twf Gogledd Cymru: Sicrhau'r buddion mwyaf posibl yn lleol o raglen bwyd-amaeth Uchelgais Gogledd Cymru, e.e., Hwb Economi Wledig Glynllifon.	Blaenoriaethau 1, 2 & 3.

	▪ Cynllun Ffermio Cynaliadwy Cymru: Cefnogi ffermwyr i gael y buddion mwyaf posibl o raglen cymorthdaliadau newydd Llywodraeth Cymru. ▪ Caffael: Cynyddu'r bwyd a phrynir yn lleol gan gyrff cyhoeddus. ▪ Cyd-weithio: Dwyn sylw at gefnogaeth ehangach yn y diwydiant amaethyddol, e.e., gwasanaethau Cyswllt Ffermio.	
2.3.2. Siaradwyr Cymraeg yng Ngwynedd wedi'u tan-gynrychioli yn y categorïau economaidd-gymdeithasol mwyaf breintiedig – h.y., galwedigaethau rheolaethol, gweinyddol a phroffesiynol uwch.	Mae'r rhesymau am dan-gynrychiolaeth siaradwyr Cymraeg mewn swyddi uwch yn aneglur yn nhyb y Comisiwn Cymunedau Cymraeg (2024, tud. 24). Serch hynny, gyda phwyslais cynyddol gan Lywodraeth y DG ar ddiwydiannau gwerth uchel, yn enwedig yn y Strategaeth Ddiwydiannol newydd, <i>Invest 2035</i>, rhaid sicrhau nad yw siaradwyr Cymraeg yng Ngwynedd o dan anfantais cymharol wrth geisio am swyddi lefel uwch, boed yng Ngwynedd neu mewn siroedd cyfagos. I'r perwyl hwn, bydd y Cyngor yn pwysu am: ▪ Cynlluniau datblygu talent lleol: Sicrhau fod y cyflogwyr mwyaf a datblygiadau sylweddol yn mabwysiadu cynlluniau denu a datblygu talent—arweinyddiaeth, graddedigion a phrentisiaethau—sy'n cydnabod trigolion lleol fel rhan-ddeiliaid craidd, yn eu cefnogi i gyrraedd y swyddi uchaf, ac yn rhoi statws penodol i'r Gymraeg fel sgil. ▪ Mudo dychweliadol: Ymhlith y sawl sy'n gadael Gwynedd, gor-gynrychiolir unigolion â sgiliau a chymwysterau uwch neu arbenigol, gyda chanran sylweddol ohonynt wrth reswm yn siaradwyr Cymraeg. Byddwn yn eu cefnogi a'u hannog i ddychwelyd, fel y bydd recriwtio ar lefel uwch yn cynnwys mwy o unigolion â sgiliau arbenigol sy'n medru'r Gymraeg.	Blaenoriaeth 2, 5 & 6.
2.3.3. Amgylchiadau llai ffafrïol i ddefnyddio'r Gymraeg ymhlith unigolion yn y categorïau economaidd-gymdeithasol lleiaf breintiedig – h.y., unigolion nad ydynt wedi gweithio erioed ac sydd wedi bod yn ddi-waith yn y tymor hir.	Mae unigolion sy'n anweithgar yn economaidd yn llai tebygol o gael mynediad at ofodau sy'n defnyddio'r Gymraeg. Mae'n neilltuoel bwysig i'r sawl nad ydynt yn defnyddio Cymraeg yn y cartref neu'n gymunedol, ond y byddai'n gallu gwneud hynny ym myd gwaith. Mae chweched blaenoriaeth y Strategaeth yn rhoi sylw i'r garfan hon – yn eu cefnogi i gyrraedd gwaith o safon. Wrth wneud hyn, law-yn-llaw â chynyddu defnydd busnes o'r Gymraeg yn fwy cyffredinol ym myd busnes, bydd mynediad y garfan at ofodau Cymraeg yn cynyddu.	Blaenoriaeth 6.

2.3.4 Ar aelwydydd yn y categorïau economaidd-gymdeithasol lleiaf breintiedig gydag un oedolyn neu fwy yn medru'r Gymraeg, mae dwywaith yn fwy o blant yn ddi-Gymraeg yng Ngwynedd o gymharu ag aelwydydd yn y categorïau mwyaf breintiedig	Wrth gefnogi pobl Gwynedd i gyrraedd eu llawn potensial, i gael gwaith o ansawdd, cyflogau teg a chyfleon yn lleol, gweithredir i leihau tlodi ac anfantais economaidd-gymdeithasol yn y garfan. Gwyddys fod unigolion mewn amodau llai breintiedig yn llai tebygol o drosglwyddo'r iaith i'w plant. Felly, wrth gynyddu lles economaidd-gymdeithasol y garfan, mynediad y garfan at ofodau Cymraeg a dealltwriaeth am ei gwerth, cryfheir trosglwyddiad iaith yn y teulu.	Blaenoriaeth 6.
2.3.5. Lefelau uchel o allfudo ymhlith pobl ifanc yn her economaidd ac ieithyddol strwythurol i Wynedd.	Mae'r Strategaeth yn cydnabod fod cymhellion unigolion sy'n gadael Gwynedd neu sy'n cysidro gwneud, neu sy'n cysidro dychwelyd hefyd, yn gymhleth. Mae'n gofyn am ymyraethau holistaidd sy'n croes dorri ffactorau economaidd a chymdeithasol. I'r perwyl hwn, mae pedwaredd flaenoriaeth y Strategaeth – Lle da i fyw, gweithio a gwneud busnes – yn cyfarch y tri peth; bod modd byw bywyd cyflawn a llwyddo ym myd gwaith a busnes yng Ngwynedd. Ledled y Strategaeth, rydym yn gweithredu am well swyddi, gyrfaedd a chyflogau, ond mae'r flaenoriaeth hon yn edrych yn benodol ar y cymhellion cymdeithasol dros aros neu ddychwelyd, gan cynnwys cryfder y Gymraeg yn y sir. Rydym hefyd yn rhoi sylw i'r “arhoswyr” yn yr ymdrech hon, yn sicrhau fod gan hwythau swyddi o safon fel nad oes angen iddynt gysidro gadael. Byddwn yn gweithredu i'w darbwyllo fod Gwynedd yn lle da i fyw a gweithio, ac yn eu dathlu am “lwyddo'n lleol”.	Blaenoriaeth 1, 2, 4, 5 & 6.